

Aldina Ćosić, MA¹

STAVOVI MLADIH O PODUZETNIŠTVU I ULOZI OBRAZOVANJA U RAZVOJU KULTURE PODUZETNOSTI

SAŽETAK

U savremenim tranzicionim uvjetima sve je veći značaj poduzetništva kao generatora zapošljavanja i ekonomskog rasta. U uvjetima rastuće nezaposlenosti, posebno mlade populacije, dinamizacija ljudskih i materijalnih resursa kroz poduzetništvo zahtijeva usmjeravanje veće pažnje na mlade, prvenstveno na srednjoškolce i studente kao potencijalne buduće poduzetnike. Ključnu ulogu u razvoju kulture poduzetnosti ima obrazovni sistem, a nedovoljna zastupljenost poduzetničko-inovativne komponente obrazovanja, i posljedično, nedostatak poduzetničkih znanjasmanjuju mogućnosti za uspješnu integraciju mladih na tržište rada kroz samozapošljavanje.

U radu će biti predstavljeni rezultati empirijskog istraživanja o poduzetničkim ambicijama srednjoškolaca/studenata i ulozi obrazovnog sistema u razvoju poduzetničke svijesti kod ove populacije s fokusom na:

- *utvrđivanje percepcije mladih o značaju formalnog obrazovanja u afirmaciji poduzetništva i utvrđivanje nivoa njihove opredijeljenosti za pokretanje vlastitog biznisa;*
- *identificiranje ključnih nivoa poduzetničkih znanja mladih i stepen podrške unapređenju programa edukacije iz oblasti poduzetništva.*

Kao osnovni instrument istraživanja kreiran je upitnik, a jedinice istraživanja su bili mladi različitog stepena obrazovanja: učenici završnih razreda srednjih škola iz Zenice i studenti Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Zenici. Uzorkom je obuhvaćeno 80 srednjoškolaca i 160 studenata.

Ključne riječi: *poduzetništvo, obrazovni sistem, srednjoškolci/studenti.*

JEL: *M13*

1. UVOD

Ljudska kreativnost izražena kroz poduzetništvo smatra se vitalnom komponentom društvenog i ekonomskog razvoja svih zemalja u tranziciji, uključujući i BiH. Razvijajući i implementirajući nove tehnologije te generirajući nove proizvode i usluge,

¹ Ekonomski fakultet Univerziteta u Zenici, Travnička 1, 72000, Zenica

poduzetnici postaju jedan od ključnih faktora ekonomskog napretka. Dinamizacija ljudskih i materijalnih resursa kroz poduzetništvo, u uvjetima rastuće nezaposlenosti u BiH, posebno mlade populacije (stopa nezaposlenosti mlade populacije je iznosila 63,1% u 2012. godini), zahtijeva usmjeravanje veće pažnje na mlade kao nosioce novih ideja i energije za poslovne poduhvate. Međutim, potencijalna važnost i dobit od opredjeljenja mladih za poduzetništvo izmakla je pažnji političkih krugova i šire javnosti u BiH. S druge strane, mladi nerado rješavaju problem nezaposlenosti kroz samozapošljavanje, djelomično zbog nestimulativnog poslovnog ambijenta za razvoj poduzetništva, ali i zbog ideološkog predubjeđenja da se posao dobiva a ne stvara. Pri tome se Zeničko-dobojski kanton nalazi u posebno teškom položaju zbog jednostrukog karaktera privredne strukture kantona, s jedne strane, kao inedostatka inovativnosti i poduzetničkog duha njegovih stanovnika, s druge strane.

Približavanje BiH Evropskoj uniji pretpostavlja i poboljšanje poduzetničke klime, privatne inicijative i razvoja malih i srednjih preduzeća. Ključnu ulogu u razvoju kulture poduzetnosti ima obrazovni sistem. Upravo je „smisao za inicijativu i poduzetništvo“² jedna od ključnih evropskih kompetencija, koje bi mladi ljudi trebali razvijati tokom školovanja u pogledu profesionalnog razvoja, proaktivnog učešća u društvu i zapošljavanja. Postojeća inertnost obrazovnog sistema u prilagođavanju potrebama tržišta rada Zeničko-dobojskog kantona, uz nedovoljnu zastupljenost poduzetničko-inovativne komponente obrazovanja, smanjuje mogućnosti za uspješnu integraciju mladih na tržište rada kroz samozapošljavanje, što dovodi mlade u dugoročno nepovoljan položaj a privredu kantona čini dugoročno nekonkurentnom.

2. Ciljevi istraživanja i hipoteza

Cilj empirijskog istraživanja u okviru rada je utvrditi stavove srednjoškolaca i studenata o poduzetništvu i ulozi obrazovnog sistema u razvoju poduzetničke svijesti kod ove populacije s fokusom na:

utvrđivanje percepcije mladih o značaju formalnog obrazovanja u afirmaciji poduzetništva i utvrđivanje nivoa njihove opredjeljenosti za pokretanje vlastitog biznisa; identifikiranje ključnih nivoa poduzetničkih znanja mladih i stepen podrške unapređenju programa edukacije iz oblasti poduzetništva.

Polazeći od problematike i cilja istraživanja, postavljena je radna hipoteza: Formalno obrazovanje, na svim nivoima, ne pruža neophodna poduzetnička znanja u funkciji razvoja i afirmacije samozapošljavanja.

2 *Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework*, European Communities, 2007, str.3. Dostupno na: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/key-comp_en.pdf

3. Metodologija istraživanja

Kao osnovni instrument istraživanja kreiran je upitnik, a jedinice istraživanja bili su mladi različitog nivoa obrazovanja: učenici završnih razreda srednjih škola (trećeg i četvrtog stepena) i studenti Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Zenici. Uzorkom je obuhvaćeno 80 srednjoškolaca i 160 studenata (80 studenata prve godine i 80 studenata četvrte godine Ekonomskog fakulteta u Zenici).

Primarni podaci su analizirani i obrađeni putem SPSS 20 statističkog programa primjenom metoda deskriptivne i inferencijalne statistike. Za analizu međuzavisnosti između kvalitativnih varijabli sa malim brojem modaliteta korišten je Hi kvadrat test nezavisnosti između dva obilježja ili test nepostojanja interakcije između posmatranih varijabli. Ukoliko je P vrijednost Hi kvadrata manja od zadanog nivoa greške (5%), zaključak je da postoji međuzavisnost između varijabli uključenih u Hi kvadrat test.

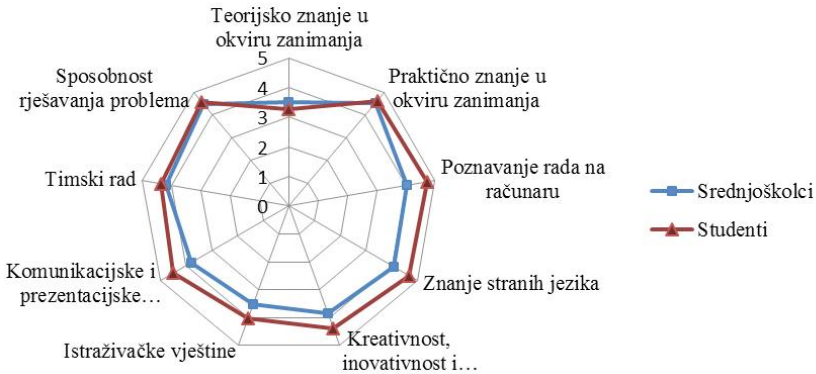
4. Rezultati istraživanja

U ovom dijelu rada detaljno će biti predstavljeni rezultati dobijeni empirijskim istraživanjem stavova mladih ljudi o poduzetništvu i ulozi obrazovnog sistema u razvoju poduzetničke svijesti kod ove populacije, te prezentirana interpretacija datih rezultata.

Prvi bitan aspekt analize poduzetništva jeste utvrditi percepciju srednjoškolaca/studenata o stepenu važnosti određenih znanja/vještina za uspješno zaposlenje/samoza-poslenje. Kao što se može vidjeti na polarnom grafikonu 1, ispitanici su, na Likertovoj skali³ od 1 - potpuno nevažno do 5 - vrlo važno, praktično znanje ocijenili najvišom ocjenom (prosječne ocjene: 4,5 srednjoškolci i 4,6 studenti). Također, za uspješno zaposlenje važno je i posjedovanje tzv. „mekih“ vještina, koje se tradicionalno na uče tokom formalnog obrazovanja, kao što su pojedine socijalne vještine (komunikacijske i prezentacijske vještine, timski rad), kognitivne vještine (sposobnost rješavanja problema) i poduzetničke vještine i znanja (kreativnost, inovativnost i inicijativa u radu). Studenti su općenito iskazali veći stepen važnosti navedenih znanja/vještina srednjoškolci.

3 Ocjene na skali od 1 do 5 (5= vrlo važno; 4=uglavnom važno; 3 = niti važno, niti nevažno; 2 = uglavnom nevažno; 1 =potpuno nevažno)

Grafikon 1: Ocjene značajnosti pojedinih znanja i vještina za zaposlenje, učenici/ studenti, prosječna ocjena

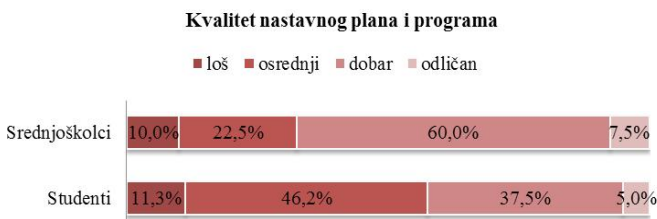
Upitani da ocijene kvalitet nastavnog plana i programa obrazovne institucije koju pohađaju sa aspekta apsolviranja navedenih znanja i vještina, srednjoškolci su mišljenja da je on dobar, sa prosječnom ocjenom 2,64 i standardnom devijacijom 0,77. Kada je u pitanju odgovor koji su dali studenti, rezultat je nešto lošiji, a prosječan odgovor iznosi 2,36 sa devijacijom 0,75. P vrijednost Hi – kvadrat testa ($P = 0,00 < 0,05$) pokazuje da su stavovi srednjoškolaca i studenata o kvalitetu nastavnog programa međusobno zavisni i slični.

Tabela 1: Ocijenite nastavni plan i program obrazovne institucije koju pohađate sa aspekta apsolviranja navedenih znanja i vještina, deskriptivna analiza i Hi – kvadrat test

	Mean	St.Dev	Min	Max	χ^2	P
Ocijenite nastavni plan i program obrazovne institucije koju pohađate sa aspekta apsolviranja navedenih znanja i vještina - srednjoškolci	2.64	0.77	1.00	4.00	42.66	0.00
Ocijenite nastavni plan i program obrazovne institucije koju pohađate sa aspekta apsolviranja navedenih znanja i vještina - studenti	2.36	0.75				

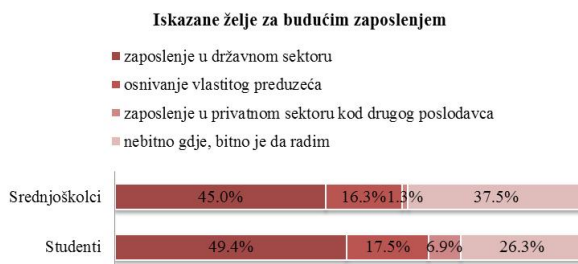
Grafikon 2. pokazuje da 60% srednjoškolaca smatra da je nastavni plan i program koji pohađaju dobar a 22,5% njih smatra da je on osrednji, dok 46,2% studenata smatra da je njihov nastavni plan i program osrednji, a 37,5% da je on dobar.

Grafikon 2: Kvalitet nastavnog plana i programa sa aspekta apsolviranja navedenih vještina i znanja

Istraživanje se dalje fokusiralo na utvrđivanje nivoa opredijeljenosti mladih za pokretanje vlastitog poduzetničkog poduhvata u budućnosti. Slijedom toga, analiza odgovora ispitanika o najpoželjnijoj vrsti zaposlenja po završetku školovanja pokazalo je da najveći broj ispitanika, 45% srednjoškolaca i 49,4% studenata, želi zaposlenje u državnom sektoru, a samo 16,2 % srednjoškolaca i 17,5% studenata želi osnovati vlastito preduzeće i postati poduzetnik. Najmanji broj ispitanika je izrazio želju za zaposlenjem u privatnom sektoru kod drugog poslodavca, što se može vidjeti na grafikonu 3.

Grafikon 3: Iskazane želje za određenom vrstom zaposlenja u budućnosti

Iz prikazanih rezultata istraživanja uočljivo je da veliki broj mladih različitog stepena obrazovanja generalno pokazuje nisku opredijeljenost za pokretanje vlastitog biznisa, preferirajući zapošljavanje u (nepoduzetničkim) djelatnostima javnog sektora.

Daljnja istraživanja pokazuju da se većina ispitanika, 40% srednjoškolaca i 49,4% studenata, planira baviti poduzetništvom samo pod uvjetom da ne uspiju pronaći neki drugi/bolji posao što kazuje da je prisutno „poduzetništvo iz nužde“. Od onih koji su se potvrdno izjasnili o ovom pitanju (25% srednjoškolaca i 19,4% studenata), većina srednjoškolaca kao osnovni motiv pokretanja vlastitog biznisa navodi želju da bude svoj gazda i uživa u statusu vlasnika, dok je glavni motiv studenata mogućnost realiziranja vlastitih ideja. Ispitanici koji su se negativno izjasnili po istom pitanju (35% srednjoškolaca i 31,2% studenata) navode dva ključna razloga za nepokretanje vlastitog biznisa: nedostatak znanja, vještina i dobre poslovne ideje i nedostatak finansijskih sredstava.

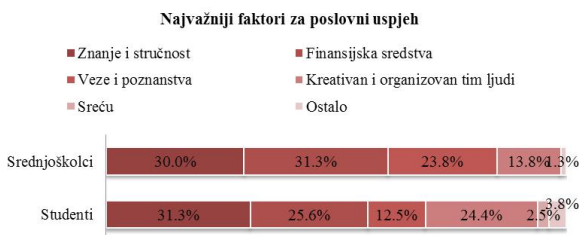
Grafikon 4: Planovi za pokretanje vlastitog biznisa u budućnosti

Shodno tim rezultatima, ističe se potreba unapređenja poduzetničkih znanja u okviru formalnog obrazovanja kao i finansijske podrške od države za pokretanje biznisa, posebno u njegovim početnim fazama.

Većina srednjoškolaca, njih 31,3%, smatra da je posjedovanje finansijskih sredstava najvažnije za uspjeh u biznisu, zatim slijedi znanje i stručnost sa 30%. Ta dva faktora su najvažnija i prema mišljenju studenata, jer 31,3% studenata daje prednost znanju i stručnosti, a 25,6% studenata smatraju da su finansijska sredstva najvažnija za poslovni uspjeh.

Grafikon 5: Najvažniji faktori za poslovni uspjeh

4.1 Uloga obrazovanja u razvoju poduzetništva

U nastavku će se istražiti stavovi mladih o ulozi i značaju formalnog obrazovanja u afirmaciji poduzetništva i utvrditi doprinos obrazovne institucije koju pohađaju u razvoju poduzetničkih znanja, a što je vezano zapostavljenu hipotezu.

Na konstataciju da obrazovanje ima ključnu ulogu u razvoju kulture poduzetništva, ispitanici iz srednjih škola su odgovorili prosječnom ocjenom 3,584 sa devijacijom 1,16 što možemo zaključiti da je relativno visoko, a studenti su na istu konstataciju odgovorili za nijansu većom ocjenom 3,63 sa devijacijom 1,11. P vrijednost Hi – kvadrat testa ($P = 0,00 < 0,05$) pokazuje da su stavovi srednjoškolaca i studenata o navedenoj konstataciji međusobno zavisni i slični.

Tabela 2: Obrazovanje ima ključnu ulogu u razvoju kulture poduzetništva, deskriptivna analiza i Hi - kvadrat test

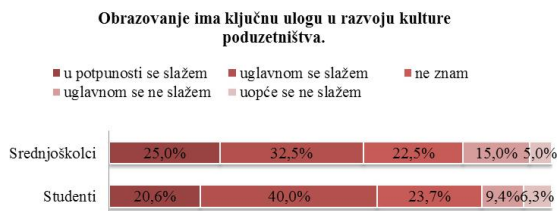
	Mean	St.Dev	Min	Max	χ^2	P
Obrazovanje ima ključnu ulogu u razvoju kulture poduzetništva - srednjoškolci	3.58	1.16	1.00	5.00	42.66	0.00
Obrazovanje ima ključnu ulogu u razvoju kulture poduzetništva - studenti	3.63	1.11				

Rezultati anketiranja srednjoškolaca i studenata pokazuju da se većina ispitanika, 57,5% srednjoškolaca i 60,6% studenata slaže (ocjene 4 i 5) sa tvrdnjom da obrazo-

4 Ocjene na skali od 1 do 5 (1 = uopće se ne slažem; 2 = uglavnom se ne slažem; 3 = ne znam, nemam mišljenje; 4 = uglavnom se slažem; 5 = u potpunosti se slažem).

vanje ima ključnu ulogu u razvoju kulture poduzetništva, što pokazuje grafikon 6.

Grafikon 6: Uloga obrazovanja u razvoju poduzetničke kulture

Na tvrdnju da naš obrazovni sistem pruža dovoljno znanja za pokretanje biznisa i samozapošljavanje, prosječna ocjena koju su dali učenici srednjih škola je 2,99 uz standardnu devijaciju 1,20, dok je ocjena studenata u vezi sa istim pitanjem niža, 2,68, uz standardnu devijaciju 1,14, pa možemo zaključiti da su mišljenja o postavljenoj konstataciji negativna i da obrazovni sistem ne pruža dovoljno znanja za pokretanje biznisa i samozapošljavanja. P vrijednost Hi – kvadrat testa ($P = 0,01 < 0,05$) pokazuje da su stavovi srednjoškolaca i studenata o navedenoj konstataciji međusobno zavisni i slični.

Tabela 3: Naš obrazovni sistem pruža dovoljno znanja za pokretanje biznisa i samozapošljavanje, deskriptivna analiza i Hi – kvadrat test

	Mean	St.Dev	Min	Max	χ^2	P
Naš obrazovni sistem pruža dovoljno znanja za pokretanje biznisa i samozapošljavanje - srednjoškolci	2.99	1.20	1.00	5.00	32.17	0.01
Naš obrazovni sistem pruža dovoljno znanja za pokretanje biznisa i samozapošljavanje - studenti	2.68	1.14				

Manji procenat ispitanika, 38,7% srednjoškolaca i 28,7% studenata se slaže (ocjene 4 i 5) sa konstatacijom da postojeći obrazovni sistem pruža dovoljno znanja za poduzetnički poduhvat i samozapošljavanje, a što dokazuje tačnost istraživačke hipoteze o nedovoljnom doprinosu formalnog obrazovanja u razvoju poduzetničkih znanja.

Grafikon 7: Doprinos formalnog obrazovanja u razvoju poduzetničkih znanja

Rezultati anketiranja pokazuju da visokih 73,8% srednjoškolaca i 76,9% studenata nije nikada učestvovao u nekom obliku edukacije i promocije poduzetništva u školi/univerzitetu, vladinih i nevladinih organizacija.

Grafikon 8: Učešće u različitim oblicima edukacije i promocije poduzetništva

Daljnja istraživanja pokazuju da su srednjoškolci mnogo manje educirani o poduzetničkim znanjima nego studenti (38,8% učenika ne zna šta je biznis plan), a što se može pripisati srednjoškolskom obrazovnom sistemu koji ne propagira poduzetništvo. S druge strane, studenti Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Zenici, na smjeru Menadžment preduzeća izučavaju predmet „Poduzetništvo“, kao i druge srodne predmete iz te oblasti pa se dobijeni rezultati za studente mogu djelomično pripisati i tome.⁵ Međutim, pretpostavlja se da je ostala studentska populacija mnogo manje educirana iz oblasti poduzetništva s obzirom na to da na ostalim fakultetima i odsjecima Univerziteta u Zenici uglavnom nisu imali priliku slušati niti jedan predmet iz ove oblasti.

Grafikon 9: Poznavanje osnova poduzetništva – biznis plana

Iako većina ispitanika zna šta je biznis plan, veliki procenat njih, 71,3% srednjoškolaca i 68,1% studenata, ne zna kojoj instituciji se obratiti za stručnu pomoć u izradi biznis plana.

Grafikon 10: Poznavanje institucije za stručnu pomoć u izradi biznis plana

Mišljenja ispitanika o njihovoj spremnosti na prijavljivanje za neki oblik takmičenja u cilju registracije vlastitog biznisa su podijeljena jer skoro polovica i srednjoškolaca i studenata se želi/ne želi prijaviti na takmičenje.

⁵ Svi studenati (100%) četvrte godine Ekonomskog fakulteta u Zenici sa smjera Menadžment preduzeća poznaju pojam biznis plana.

Grafikon 11: Spremnost na učešće u školskom/studentskom takmičenju za izradu biznis plana i registraciju vlastitog biznisa

4.1.1 Podrška unapređenju programa edukacije iz oblasti poduzetništva

U nastavku istraživanja se nastoji utvrditi stepen podrške ispitanika unapređenju programa edukacije iz oblasti poduzetništva i potrebe za uključivanjem novih, interaktivnih vidova nastave u sistem redovnog obrazovanja.

Srednjoškolci se uglavnom slažu sa tvrdnjom da je u okviru nastave potrebno organizirati radionice za unapređenje ključnih vještina za pokretanje biznisa i organizirati susrete sa poduzetnicima u cilju razmjene/razrade poslovnih ideja, što pokazuje i visoka prosječna ocjena 4 sa devijacijom 1,04. Prosječan odgovor koji su dali studenti po istoj konstataciji je 4,48 sa devijacijom 0,85 pa se može zaključiti da je ocjena izuzetno visoka i da se ispitanici u velikoj mjeri slažu sa ovom konstatacijom, uz minimalna odstupanja, što potvrđuje homogenost grupe. P vrijednost Hi – kvadrat testa ($P = 0,00 < 0,05$) pokazuje da su stavovi srednjoškolaca i studenata o navedenoj konstataciji međusobno zavisni i slični.

Tabela 4: U okviru nastave potrebno je organizirati poduzetničke radionice i susrete sa poduzetnicima u cilju unapređenja poduzetničkih znanja i razmjene/razrade poslovnih ideja, deskriptivna analiza i Hi – kvadrat test

	Mean	St.Dev	Min	Max	χ^2	P
U okviru nastave potrebno je organizirati poduzetničke radionice i susrete sa poduzetnicima u cilju unapređenja poduzetničkih znanja i razmjene/razrade poslovnih ideja - srednjoškolci	4.00	1.04	1.00	5.00	73.29	0.00
U okviru nastave potrebno je organizirati poduzetničke radionice i susrete sa poduzetnicima u cilju unapređenja poduzetničkih znanja i razmjene/razrade poslovnih ideja - studenti	4.48	0.85				

Većina ispitanika, 59,9% srednjoškolaca i 87,5% studenata, slaže se (ocjene 4 i 5) sa konstatacijom da je potrebno organizirati poduzetničke radionice i susrete sa poduzetnicima u cilju unapređenja ključnih vještina za pokretanje vlastitog biznisa i razmjene/razrade poslovnih ideja, što pokazuje i grafikon 12.

Grafikon 12: Iskazane potrebe za organiziranjem poduzetničkih radionica i susreta sa poduzetnicima

Prikazani rezultati istraživanja pokazuju da su ispitanici na različitim nivoima obrazovanja iskazali težnju za usvajanjem poduzetničkih znanja kroz pohađanje interaktivnih vidova nastave, što pretpostavlja veću interakciju obrazovnog i poslovnog sektora.

5. ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja koji su prezentirani u ovom radu pokazuju da mladi ljudi - trenutni konzumenti formalnog obrazovanja i potencijalni akteri ponude rada, pokazuju nisku opredijeljenost za poduzetništvo iz dva podjednako važna razloga: nedostatka finansijskih sredstava i nedostatka poduzetničkih znanja i vještina.

Rezultati analize podataka pokazuju da mladi ljudi nemaju dovoljno samopouzdanja za pokretanje vlastitog poduzetničkog poduhvata, djelomično i zbog nedovoljne edukacije iz oblasti poduzetništva. Rezultati istraživanja pokazuju da formalni sistem obrazovanja, kao ključni akter u razvoju poduzetničke svijesti, ne pruža neophodna poduzetnička znanja za samozapošljavanje. Zbog toga je podizanje svijesti o značaju razvoja (omladinskog) poduzetništva i razvoj poduzetničko-inovativne komponente formalnog obrazovanja od esencijalne važnosti za smanjenje stope nezaposlenosti mladih. Sumirajući rezultate analize podataka, može se zaključiti da je postavljena hipoteza dokazana, odnosno da formalni sistem obrazovanja, na svim nivoima, ne pruža neophodna poduzetnička znanja u funkciji razvoja i afirmacije poduzetništva kao oblika samozapošljavanja.

Shodno tim rezultatima, nameće se potreba unapređenja poduzetničkih znanja u okviru formalnog obrazovanja na svim nivoima kroz razvoj novih, interaktivnih vidova nastave i, s druge strane, pružanje adekvatne finansijske podrške od države za pokretanje biznisa, posebno u njegovim početnim fazama. Sve navedeno treba biti podržano i adekvatnom institucionalnom i infrastrukturnom podrškom razvoju malih i srednjih preduzeća.

YOUNG PEOPLE'S ATTITUDES TOWARDS ENTREPRENEURSHIP AND THE ROLE OF EDUCATION IN ENTERPRISE CULTURE DEVELOPMENT

SUMMARY

The entrepreneurship as a generator of employment and economic growth is becoming more important in modern transitional conditions. Dynamizing of human and material resources through entrepreneurship, in the conditions of increasing unemployment rate, particularly of young population, requires devoting attention to young people, especially to high school and university students as potential future entrepreneurs. Educational system has the key role in the enterprise culture development, while the insufficient level of economic-innovative component of education, and consequently, lack of entrepreneurial skills, decrease the possibility for successful integration of young people in the labour market through self-employment.

We will present the results of empirical research about entrepreneurial ambitions of high school/university students and the role of education in entrepreneurial awareness development among this population with the focus on:

- *determining the young people's attitudes towards the importance of formal education in entrepreneurship affirmation and determining the level of their intentions for starting own business.*
- *identifying the key levels of entrepreneurial skills among young people and the level of support towards improvement programmes of education in the field of entrepreneurship.*

The basic instrument of this research was questionnaire while units of research were young people with different level of education: seniors from high schools in Zenica and students from the Faculty of Economics at the University of Zenica. The sample encompassed 80 high school students and 160 university students.

Key words: *Entrepreneurship, educational system, high school students/university students*

JEL: *M13*

LITERATURA:

1. Barringer, R.B, Ireland, R.D., Poduzetništvo –uspješno pokretanje novih poduhvata, 3. izdanje, OFF-SET, Tuzla, 2010.
2. Bosnia and Herzegovina 2012 progress report, European Commission, Brussels, 2012.

3. Dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_document/2012
4. Buble, M., Kružić, D., Poduzetništvo – realnost, sadašnjosti i izazovi budućnosti, RRIF Plus, Split, 2006.
5. Da li ograničenost vještina ograničava rast u BiH?, Svjetska banka, 2010.
6. Dostić, M., Samozapošljavanje mladih pokretanjem malog biznisa, Mostarski regionalni centar, 2005.
7. Do SME's create more and better jobs?, EIM Business & Policy Research, Zoetermeer, 2011. Dostupno na: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/dosmes-create-more-and-better-jobs_en.pdf
8. Dujanić, M., Sundać, D., Zrilić, N., Fleksibilnost i adaptibilnost – novi pokazatelji uspješnosti poslovanja, I.B.C.C., Rijeka, 1997.
9. Džafić, Z., Bejić, J., Poduzetništvo i tržište rada: Mala i srednja preduzeća u funkciji povećanja zaposlenosti, 2012.
10. Džafić, Z., Preduzetnička ekonomija: mala i srednja preduzeća u funkciji restrukturiranja tranzicijskih privreda, Denfas, Tuzla, 2006.
11. Global Competitiveness Report 2011–2012, World Economic Forum (WEF), Geneva, 2011. Dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf
12. Hasić, D., Potencijali malih i srednjih poduzeća: izvor ekonomskog progressa Bosne i Hercegovine, Ekonomski pregled, 2006
13. Hisrich, R., Peters, M., Shepherd, D., Poduzetništvo, 7. Izdanje, Mate, Zagreb, 2008.
14. Investment Reform Index 2010, OECD, 2010. Dostupno na: <http://www.oecd.org/daf/psd/44863843.pdf>
15. Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework, European Communities, 2007. Dostupno na: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf
16. Kolakovic, M., Poduzetništvo u ekonomiji znanja, Sinergija, Zagreb, 2006.
17. Noe, R. A., Hollenbeck, J. R., Gerhart, B., Wright, P. M., Menadžment ljudskih potencijala: Postizanje konkurentne prednosti, 3. izdanje, Mate, Zagreb, 2006.
18. Poduzetništvom do novih radnih mjesta, Znanstvena monografija, Globalni monitor poduzetništva - GEM BiH, Tuzla, 2010.
19. Sundać, D., Znanje - temeljni ekonomski resurs, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2002.
20. World Investment Report 2012, UNCTAD, New York & Geneva, 2011.
21. Dostupno na: <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Full-en.pdf>